

KWARTALNIK PRAWNY

Fundacji Honeste Vivere

▶ Nr I/2025

▶ Czy przysługuje mi
zachowek

Czym jest zachówek

- ▶ Zachówek jest formą ochrony interesów osób najbliższych spadkodawcy. To **majątek, który osoby najbliższe powinny otrzymać** od spadkodawcy za jego życia lub po jego śmierci. Spadkodawca może przekazać ten majątek osobom z wykorzystaniem kilku metod: w drodze umowy darowizny, w drodze powołania do dziedziczenia ustawowego lub testamentowego, czy też w drodze innych rozrządzeń spadkowych – np. poprzez zapis testamentowy.
- ▶ W potocznym rozumieniu jako zachówek rozumiemy jednak inaczej – jako **kwotę pieniężną**, której osoby najbliższe spadkodawcy mogą żądać od osób zobowiązanych do zapłaty zachowku. Uprawnienie do żądania zapłaty tej kwoty powstaje wtedy kiedy osoba uprawniona do otrzymania zachowku nie otrzymała należnego jej majątku za życia lub po śmierci spadkodawcy

Zachowek a dziedziczenie

- ▶ Dla jak najlepszego zrozumienia, czym jest zachowek trzeba wspomnieć kilka słów o zasadach dziedziczenia w polskim prawie spadkowym. Możemy mieć do czynienia z dwoma **rodzajami dziedziczenia**:
- ▶ dziedziczeniem testamentowym – gdy spadkodawca pozostawił ważny testament, w którym rozrządził swoim majątkiem;
- ▶ dziedziczeniem ustawowym – gdy nie został sporządzony testament lub sporządzony testament był nieważny.
- ▶ Prawo spadkowe przyznaje **pierwszeństwo dziedziczeniu testamentowemu**, co oznacza, że jeśli spadkodawca pozostawił po sobie skuteczny testament, to jego wola wyrażona w testamencie jest wiążąca. Może się, więc okazać, że spadkodawca przekazał cały swój majątek obcym osobom, pomijając przy tym swoją najbliższą rodzinę.

Zachowek a dziedziczenie

- ▶ Zachowek jest instytucją przewidzianą na wypadek właśnie takiej sytuacji, ma on **chronić interesy majątkowe osób najbliższych spadkodawcy**. Prawo do zachowku wynika z samej więzi rodzinnej łączącej osobę uprawnioną do zachowku ze spadkodawcą. Jest zatem niezależny od woli spadkodawcy, co więcej może być nawet sprzeczny z tą wolą.
- ▶ choć z literalnego brzmienia przepisów zdaje się wynikać, że zachowek przysługuje tylko w przypadku dziedziczenia testamentowego, to **zachowek może należeć się także przy dziedziczeniu ustawowym**. Dojdzie do tego w sytuacji, w której udział spadkowy spadkobiercy ustawowego (uprawnionego jednocześnie do zachowku) zarazem był niższy niż należny mu zachowek.
- ▶ Roszczenie o zachowek jest **zawsze roszczeniem o świadczenie pieniężne** i może być wypłacony jedynie w formie pieniężnej. Zadośćuczynienie roszczeniu o zachowek w inny sposób, jest możliwe wyłącznie za zgodą wszystkich zainteresowanych osób (zobowiązanego do zapłaty zachowku i uprawnionego do jego otrzymania).

Komu przysługuje zachowek?

- ▶ Zgodnie z art. 991 § 1 kodeksu cywilnego **osobami uprawnionymi do zachowku są:**
- ▶ zstępni spadkodawcy (jego dzieci, wnuki, prawnuki itd.),
- ▶ małżonek i rodzice spadkodawcy.
- ▶ Prawo do otrzymania zachowku dotyczy **osób, które byłyby powołane do spadku w drodze dziedziczenia ustawowego**. Jeśli na przykład spadkodawca pozostawił po sobie dwójkę dzieci i jedno z rodziców, to do spadku z ustawy dochodzą tylko dzieci spadkodawcy (art. 931 § 1 Kodeksu cywilnego w zw. z art. 932 § 1 Kodeksu cywilnego). Natomiast jeśli spadkodawca pozostawił testament, w którym do dziedziczenia całości spadku powołał inną osobę, to osobami uprawnionymi do zachowku są jedynie dzieci spadkodawcy, a rodzic uzyskałby prawo do zachowku tylko w sytuacji, gdyby spadkodawca był bezdzietny.
- ▶ **Rodzice spadkodawcy** są uprawnionymi do zachowku w dwóch przypadkach:
- ▶ jeśli spadkodawca nie pozostawił zstępnych i,
- ▶ jeśli dziedziczyliby z ustawy w zbiegu z małżonkiem lub rodzeństwem lub samodzielnie.

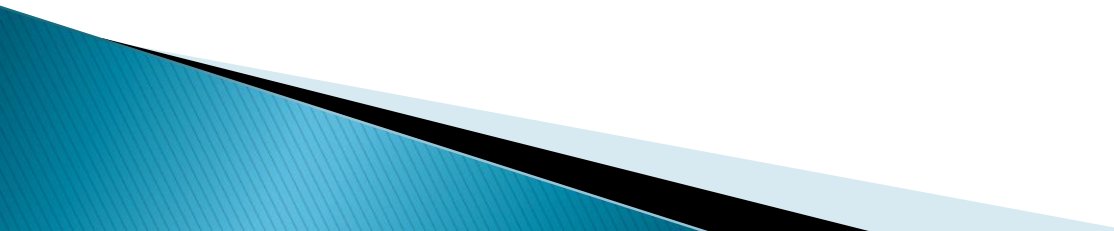
Kto nie może żądać zachowku?

- ▶ Do otrzymania zachowku **nie są uprawnione** następujące osoby, które:
- ▶ zostały uznane za niegodne dziedziczenia,
- ▶ zrzekły się dziedziczenia,
- ▶ odrzuciły spadek,
- ▶ małżonek wyłączony od dziedziczenia w trybie art. 940 k.c. (gdy spadkodawca z uzasadnionych przyczyn wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy),
- ▶ spadkodawca wydziedziczył.
- ▶ Jeśli **niegodność lub wydziedziczenie dotyczy zstępnego spadkodawcy**, to do dziedziczenia zamiast niego dochodzą jego zstępní. Podobnie, gdy w umowie o zrzeczenie się dziedziczenia zawartej przez zstępnego skutki umowy ograniczono do osoby zrzekającej się. Wtedy do dziedziczenia dochodzą dalsi zstępní zstępnego spadkodawcy.

Kiedy przysługuje roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej tytułem zachowku?

- ▶ Roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku powstaje, gdy uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku w postaci darowizny uczynionej przez spadkodawcę, bądź w postaci powołania do spadku, czy też w innej formie rozrządzenia spadkowego. Zatem na poczet należnego zachowku zalicza się darowiznę otrzymaną przez uprawnionego.
- ▶ Jeśli natomiast osobą uprawnioną do zachowku jest **dalszy zstępny spadkodawcy**, to zgodnie z art. 996 k.c. na należny mu zachówek zalicza się również darowiznę oraz zapis windykacyjny uczynione przez spadkodawcę na rzecz jego wstępnego.
- ▶ Ponadto, w myśl art. 997 Kodeksu cywilnego jeśli uprawnionym do zachowku jest zstępny spadkodawcy, to na należny mu zachówek ulegają zaliczeniu poniesione przez spadkodawcę **koszty utrzymania i wykształcenia ogólnego i zawodowego** pod warunkiem, że przekraczają one przeciętnej miary przyjętej w danym środowisku.

Kto musi zapłacić zachówek?

- ▶ Zobowiązani do zapłaty zachowku są 3 grupy osób:
 - ▶ spadkobiercy,
 - ▶ zapisobiercy windykacyjni,
 - ▶ obdarowani przez spadkodawcę w drodze umowy darowizny.
-

Spadkobiercy

- ▶ Pierwszą grupą osób zobowiązanych do zapłaty zachowku są spadkobiercy powołani do dziedziczenia (art. 991 § 2 Kodeksu cywilnego). Z reguły chodzi o **spadkobierców powołanych do dziedziczenia na podstawie testamentu**.
- ▶ Zdarza się, że spadkobiercy obowiązani do zapłaty zachowku są **jednocześnie sami uprawnieni do zachowku**. W takiej sytuacji ich odpowiedzialność ogranicza się jedynie do wysokości nadwyżki, która przekracza ich własny zachówek (art. 999 Kodeksu cywilnego).

Zapisobiercy windykacyjni

- ▶ Drugą grupą osób zobowiązanych do zapłaty zachowku są osoby, na rzecz których uczyniono zapisy windykacyjne. Są oni zobowiązani do zapłaty zachowku wtedy **gdy nie jest możliwe otrzymanie należnej kwoty od spadkobiercy** (art. 991.1 § 1 zd. 1 Kodeksu cywilnego).
- ▶ Odpowiedzialność takiej osoby ograniczona jest do **wartości wzbogacenia będącego skutkiem zapisu windykacyjnego** (art. 999.1 § 1 zd 2 Kodeksu cywilnego), a gdy sama jest osobą uprawnioną do zachowku, ponosi wtedy odpowiedzialność tylko w granicach nadwyżki przekraczającej jej własny zachówek (art. 999.1 § 2 Kodeksu cywilnego).
- ▶ Jeżeli spadkobierca uczyni więcej niż jeden zapis windykacyjny, to w takiej sytuacji wszyscy zapisobiercy windykacyjni ponoszą **solidarną odpowiedzialność za zachówek** (art. 999.1 § 4 zd. 1 Kodeksu cywilnego). Natomiast zgodnie z art. 999.1 § 4 zd. 2 Kodeksu cywilnego w przypadku, gdy jeden z zapisobierców windykacyjnych spełni świadczenie, powstają roszczenia regresowe między nimi, proporcjonalnie do wartości zapisów windykacyjnych, które otrzymano (art. 999.1 § 4 zd. 2 Kodeksu cywilnego).
- ▶ Z art. 999.1 § 3 Kodeksu cywilnego także możliwość zwolnienia się z obowiązku zapłaty zachowku przez zapisobiercę windykacyjnego poprzez **wydanie przedmiotu zapisu windykacyjnego**. Podobnie jest w przypadku obdarowanych ponoszących odpowiedzialność za zachówek w ostatniej kolejności.

Obdarowani przez spadkodawcę

- ▶ Trzecią grupą osób zobowiązanych do zapłaty zachowku są osoby obdarowane przez spadkodawcę. Osoby te będą musiały zapłacić zachówek jeśli uprawniony **nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub zapisobiercy windykacyjnego**.
- ▶ Zgodnie z art. 1000 § 1 Kodeksu cywilnego obowiązek zapłaty zachowku następuje **tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny**. Natomiast jeśli obdarowany sam jest osobą uprawnioną do zachowku, to zgodnie z art. 1000 § 2 Kodeksu cywilnego ponosi odpowiedzialność wobec innych uprawnionych do zachowku **tylko do wysokości nadwyżki, która przekracza jego własny zachówek**.
- ▶ Obdarowanych zobowiązanych do zapłaty zachowku można podzielić na dwie grupy. Pierwsi z nich ponoszą odpowiedzialność z tytułu zachowku, **gdy darowizny dokonano przed mniej niż 10 laty** oraz istnieje wzbogacenie będące skutkiem dokonanej darowizny. Istnienie wzbogacenia ocenia się przez pryzmat chwili wystąpienia przez osobę uprawnioną do zachowku z żądaniem jego zapłaty. Obdarowany od tego momentu powinien mieć świadomość, że ciąży na nim obowiązek zapłaty należności z tytułu zachowku. Druga grupa osób jest odpowiedzialna za zachówek **niezależnie od tego jak dawno dokonano darowizny**. Z art. 994 § 1 Kodeksu cywilnego wynika, że jeśli dokonano darowizny na rzecz spadkobiercy lub uprawnionego do zachowku, to dolicza się ją do spadku niezależnie od tego, jak dawno została dokonana.
- ▶ W przypadku dokonania przez spadkodawcę kilku darowizn na rzecz różnych osób, za zachówek **odpowiadają wszyscy obdarowani**. Jednak nie jest to odpowiedzialność solidarna tylko uzależniona od tego, w jakim czasie dokonano darowizny. W pierwszej kolejności odpowiada osoba, która została obdarowana najpóźniej ze wszystkich, a gdy uprawniony nie może od niego otrzymać zachowku, to odpowiada wtedy osoba obdarowana wcześniej (art. 1001 Kodeksu cywilnego).

Jaka jest wysokość zachowku?

- ▶ Zgodnie z art. 991 § 1 Kodeksu cywilnego jeśli uprawniony do zachowku jest trwale niezdolny do pracy albo jeśli zstępny uprawniony jest małoletni, to zstępny, małżonkowi i rodzicom spadkodawcy należy się **2/3 wartości udziału spadkowego**, który by mu przypadął przy dziedziczeniu ustawowym. Natomiast w innych przypadkach należy się **połowa udziału spadkowego**.
- ▶ Aby ustalić wysokość zachowku jaki należy się osobie uprawnionej do niego, konieczne jest określenie **udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku**, który to udział wyraża się odpowiednim ułamkiem. Przy jego obliczaniu zgodnie z art. 992 Kodeksu cywilnego bierze się pod uwagę również spadkobierców niegodnych i spadkobierców, którzy spadek odrzucili. Poza tym kręgiem znajdują się osoby, które zrzekły się dziedziczenia lub zostali wydziedziczeni.

Co to jest substrat zachowku?

- ▶ Substrat zachowku to **czysta wartość spadku powiększona o wartość darowizn podlegających doliczeniu i o wartość zapisów windykacyjnych** dokonanych przez spadkodawcę. Czystą wartość spadku uzyskujemy, gdy od aktywów spadkowych odejmiemy wartość długów spadkowych.
- ▶ Jednak w myśl art. 993 Kodeksu cywilnego nie uwzględnia się przy tym zapisów zwykłych oraz poleceń, mimo iż są one długami spadkowymi. Jeśli celem obliczenia wartości spadku jest ustalenie zachowku, to oblicza się ją według **cen z daty orzekania o roszczeniach z tytułu zachowku**. Stanowisko to poparte jest również treścią art. 995 Kodeksu cywilnego, w myśl którego wartość przedmiotu darowizny i zapisu windykacyjnego oblicza się według cen z chwili ustalenia zachowku.

Doliczanie darowizn i zapisów windykacyjnych

- ▶ Zgodnie z art. 993 Kodeksu cywilnego **do czystej wartości spadku doliczeniu podlegają darowizny i zapisy windykacyjne**. Bez znaczenia jest czy przedmiot darowizny jeszcze istnieje oraz czy nadal znajduje się w majątku obdarowanego. Wartość przedmiotu darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalania zachowku. Wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu z chwili otwarcia spadku, a według cen z chwili ustalania zachowku.
- ▶ Zapis windykacyjny i darowiznę dokonaną przez spadkodawcę **na rzecz osoby uprawnionej do zachowku zalicza się na należny zachówek**. Jeśli uprawnionym do zachowku nie jest dziecko spadkodawcy, ale jego dalszy zstępny, to na należny mu zachówek zalicza się również zapis windykacyjny i darowiznę dokonane na rzecz jego wstępnego (art. 996 k.c.).
- ▶ W myśl art. 997 Kodeksu cywilnego jeśli osobą uprawnioną do zachowku jest zstępny spadkodawcy, to na należny mu zachówek zalicza się poniesione przez spadkodawcę **koszty wychowania i wykształcenia** ogólnego i zawodowego, pod warunkiem, że nie przekraczają one przeciętnej miary przyjętej w danym środowisku.

Doliczanie darowizn i zapisów windykacyjnych

- ▶ Stosownie do art. 994 Kodeksu cywilnego przy obliczaniu substratu zachowku **nie dolicza się darowizn:**
- ▶ drobnych zwyczajowo przyjętych w stosunkach danego rodzaju (np. prezenty urodzinowe) niezależnie od tego kiedy i na czyją rzecz ich dokonano;
- ▶ dokonanych przed więcej niż 10 laty (licząc wstecz od otwarcia spadku) na rzecz osób, które nie są spadkobiercami ani uprawnionymi do zachowku;
- ▶ dokonanych w czasie, gdy spadkodawca nie miał jeszcze zstępnych (jeśli zachówek obliczany jest dla zstępnego) z zastrzeżeniem, że nie uczyniono tego na mniej niż 300 dni przed urodzeniem się zstępnego;
- ▶ dokonanych przed zawarciem małżeństwa, jeśli zachówek oblicza się dla małżonka.
- ▶ Po doliczeniu darowizn oraz zapisów windykacyjnych do czystej wartości spadku ustaloną w ten sposób wartość mnoży się przez ułamek, który określa zachówek należny uprawnionemu.

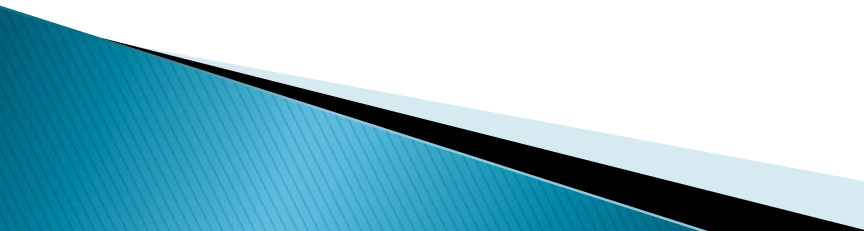
Zmniejszenie zapisów zwykłych i poleceń

- ▶ Zgodnie z art. 1003 Kodeksu cywilnego spadkobiercy obowiązani do zaspokojenia roszczenia z tytułu zachowku mogą **żądać stosunkowego zmniejszenia zapisów zwykłych i poleceń**. Następuje to w stosunku do wartości poszczególnych zapisów i poleceń (chyba, że co innego wynika z treści testamentu). Sposób takiego zmniejszenia może zostać określony w testamencie. Jeśli jednak spadkodawca nie zawarł żadnych tego typu wskazówek w testamencie, to zapisy i polecenia zmniejszają się w stosunku do ich wartości. Najprostszym sposobem obliczenia stopnia zmniejszania jest ustalenie proporcji między wartością majątku spadkowego a zapisem (z wyłączeniem zapisu).
- ▶ Jeśli zapis zwykły obciążony dalszym zapisem lub poleceniem ulegnie zmniejszeniu, to **dalszy zapis lub polecenie** ulega stosunkowemu zmniejszeniu. Roszczenie o zachówek musi zaspokoić dalszy zapisobierca i osoba, która odniosła korzyść z dalszego polecenia. Dalszy zapis oraz polecenie również podlegają stosunkowemu zmniejszeniu.

Zmniejszenie zapisów zwykłych i poleceń

- ▶ Stosownie do treści art. 1005 § 1 Kodeksu cywilnego, jeśli **spadkobierca obowiązany do zaspokojenia roszczenia z tytułu zachowku sam jest uprawniony do zachowku** może on żądać zmniejszenia zapisów zwykłych i poleceń w takim stopniu, żeby pozostał mu jego własny zachówek. Ochronie podlega również zapisobierca uprawniony do zachowku ponieważ zapis zwykły uczyniony na jego rzecz zmniejsza się tylko do wysokości nadwyżki przekraczającej jego własny zachówek (art. 1005 § 2 Kodeksu cywilnego). Tak samo jest z zapisobiercą uprawnionym do zachowku, który został obciążony dalszym zapisem lub poleceniem.
- ▶ Jeśli za przedmiot zapisu zwykłego, który podlega zmniejszeniu mamy przedmiot niepodzielny, to zapisobierca może żądać wykonania zapisu w całości, lecz ma obowiązek uiścić odpowiednią sumę pieniężną (art. 1006 Kodeksu cywilnego).

Przedawnienie zachowku

- ▶ Roszczenia o zapłatę zachowku przedawnia się z upływem 5 lat od dnia:
 - ▶ ogłoszenia testamentu – w przypadku, w którym obowiązek zapłaty zachowku jest związany z dziedziczeniem testamentowym;
 - ▶ otwarcia spadku – w przypadku, w którym obowiązek zapłaty zachowku jest związany z dziedziczeniem ustawowym.
 - ▶ Upływ powyższych terminów skutkuje powstaniem dla zobowiązanego **możliwości uchylenia się od spełnienia świadczenia.** Następuje to w drodze podniesienia zarzutu przedawnienia w toku postępowania sądowego.
-

Przerwanie biegu przedawnienia

- ▶ Do przerwania biegu przedawnienia zachowku dochodzi w sytuacjach uregulowanych w art. 123 kodeksu cywilnego (np. na skutek wniesienia do sądu pozwu o zapłatę zachowku lub wniosku o zawezwanie do próby ugodowej), a także przez złożenie przez uprawnionego do zachowku wniosku o stwierdzenie nabycia spadku z ustawy oraz podniesienie zarzutu nieważności testamentu przez uczestnika postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Zarzut ten podniesiony przez inne osoby nie przerywa biegu przedawnienia.